

Υποσημειώσεις

1. G. W. F. Hegel, *Phenomenology of spirit*, Oxford 1977, @20 σελ.11.
2. Διονύσης Δρόσος, *Αγορά και Κράτος στον Adam Smith*, σελ. 17.
3. Δ. Δρόσος, οπ σελ. 51.
4. Δ. Δρόσος, οπ σελ. 89.
5. Βλ. Ι. Μέσαρος, *Η θεωρία του Μαρξ για την αλλοτρίωση*, εκδ. Ράππα, 1981 και Bertell Ollman, *Alienation Marx's conception of man in capitalist society*, Cambridge University Press 1971.
6. Δ. Δρόσος, οπ σελ. 102.
7. Θεωρούμε σκόπιμο να σημειώσουμε τη ριζική αντίθεση της μαρξικής θεωρησης, με την προσέγγιση εκείνη που ο Karl Popper είχε ονομάσει “μεθοδολογικό κολλεκτίβο”, υπερασπίζοντας φιλοσοφικά τη νεοφιλελεύθερη αντίληψη. Έχουμε υπόψη μας την πολύτιμη κληρονομιά των Grundrisse που Marx. Είναι μεθοδολογικά σημαντικότερη η άποψη του Marx στο ξεκίνημα των Grundrisse: “Τα άτομα που παράγουν εν κοινωνία -και επομένως η κοινωνικά καθορισμένη παραγωγή των ατόμων- είναι - ασφαλώς- το αφετηριακό σημείο”. Karl Marx, *Grundrisse*, σελ. 83 έκδ. Pelican Books 1973.

Δημήτρης Δημητούλης

Λουΐ Αλτουσέρ Η συντροφιά του Μακιαβέλι

Παρουσίαση της ανακοίνωσης του Αλτουσέρ στη Γαλλική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, με τίτλο “*Η μοναξιά του Μακιαβέλι*”, μετάφραση Α. Ελεφάντη, εκδόσεις “Πολίτης”, 1992.

Ο Αλτουσέρ εισάγει το θέμα του μ’ ένα παράδοξο. Ο “*Ηγεμών*”, το πιο γνωστό κείμενο του Νικολό Μακιαβέλι έχει μια κλασική δομή. Έχει καθορισμένο αντικείμενο έρευνας, το οποίο και πραγματεύεται με τη συνήθη μέθοδο: Τι είναι ηγεμονία, πόσα είδη υπάρχουν, πώς την κατακτάς, πώς τη διατηρείς και πώς τη χάνεις.

Όμως οι περισσότεροι κατοπινοί σχολιαστές συμφωνούν ότι παρά τα κλασικά, συνήθη, αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά της, η διαπραγμάτευση έχει κάτι το αινιγματικό. Είναι οικεία αλλά και ανοίκεια, πολύ κοντινή μας και συνάμα πολύ μακρινή.

Τέτοια παράδοξα ακριβώς επειδή δεν είναι ρητορικά, πηγάζουν από μια πραγματική ιστορική δυσκολία. Ποιά είναι αυτή η δυσκολία; Η πατρίδα του, η Ιταλία, σπαράσσεται από το διχασμό και τις εξωτερικές επιδρομές. Επιτακτικά ανα-

γκαία, για να σταματήσει αυτό το κακό, είναι μια νέα εθνική ενότητα. Μα πώς μπορεί να επιτευχθεί, όταν τα αντιμαχόμενα κρατίδια είναι παλαιά, εγγενώς ανίκανα να φέρουν την εθνική παλιγγενεσία; “Αυτό το ερώτημα, ο Μακιαβέλι το θέτει με όρους ριζικούς δηλώνοντας ότι μόνον “ένας νέος ηγεμόνας σε μια νέα ηγεμονία” θα μπορέσει να φέρει εις πέρας αυτό το δύσκολο έργο. Ένας νέος ηγεμόνας σε μια παλαιά ηγεμονία τίποτε δεν θα μπορέσει να καταφέρει, διότι η παλαιά ηγεμονία θα τον κρατούσε φυλακισμένο στην παλαιότητά της [σ.45, 46].

Αυτός λοιπόν που θα έχει την “αρετή” ν’ αποκολληθεί από το παλιό, να πάρει την ιστορική πρωτοβουλία, ο νέος ηγεμών θα είναι στην αρχή τουλάχιστον “μόνος”, “πρέπει μόνος να φτιάξεις την ένοπλη δύναμη, απαραίτητη σε κάθε πολιτική, μόνος να τοποθετήσεις τους πρώτους νόμους, μόνος να ρίξεις και να ασφαλίσεις τα θεμέλια”. Ο αντίστοιχος με αυτά τύπος εξουσίας είναι βέβαια ο μοναρχικός. Για να ριζώσει όμως η εξουσία, για να μην εκφυλιστεί σε μισητή από το λαό τυραννία, χρειάζεται να θεσμοθετηθεί ένα σύστημα που να προστατεύει το λαό από τις καταχρήσεις των ισχυρών. Αυτή είναι η “δημοκρατική” στιγμή.

Μια τυπική σκέψη που αναρωτιέται τι θέλει ο Μακιαβέλι: μοναρχία ή δημοκρατία, παραγνωρίζει τη διαλεκτική που κινεί τη σκέψη του, το *dover essere*, αυτό-που-οφείλει-να-υπάρξει, το νέο κράτος, το νέο ηγεμόνα μιας νέας ηγεμονίας. Κι επειδή τουλάχιστον η πρώτη στιγμή είναι απόσπαση από την παλαιά τάξη, το ιστορικά νέο εμφανίζεται απομονωμένο, μοναχικό. Αυτή η σύνδεση βρίσκεται στο κέντρο της “ανακοίνωσης” του Αλτουσέρ.

Αυτό που ο Μακιαβέλι βλέπει να ισχύει για τη γέννηση του καινούργιου μέσα στην ιστορία, ισχύει και στη θεωρία. Ο Μακιαβέλι θα έπρεπε να είναι “μόνος” για να μπορέσει να γράψει τον “Ηγεμόνα” και τους “Λόγους για την πρώτη Δεκάδα του Τίτου Λίβιου”. “Μόνος, δηλαδή αποσπασμένος από τα αυτονόητα που βασιλεύουν στον παλαιό κόσμο, αποσπασμένος από την ιδεολογία του, ώστε να έχει την ελευθερία να ιδρύσει μια νέα θεωρία...” (σ. 49, 50]. Πράγματι, χωρίς να το διατυμπανίζει, ο Μακιαβέλι ξεκόβει από την παλιά σκέψη: ελληνική, ρωμαϊκή, χριστιανική, από τον ιδεαλιστικό ανθρωπισμό της εποχής του, για να σκεφτεί από μόνος και καθαρά την πολιτική πρακτική.

Εδώ, πολύ διακριτικά, σχεδόν απαρατήρητο, εισέρχεται ένα τρίτο στοιχείο να προστεθεί σ’ άλλα δύο: το καινούργιο-μοναδικό απαιτεί ελευθερία κινήσεων (και άρα ελευθερία σκέψης). Αυτές οι τρεις διαστάσεις “δένονται” από το *dover-essere* (αυτό-που-οφείλει-να-υπάρξει: το εθνικό κράτος στην Ιταλία για το Μακιαβέλι). Είναι κάτι που δεν έχει ακόμα γίνει. Ενώ η φιλοσοφική-πολιτική σκέψη μετά το Μακιαβέλι στοχάζεται σ’ αυτό που ήδη έγινε. (Η φιλοσοφία του φυσικού δικαίου από τον Χόμπς έως το Ρουσσώ). Και ο Μακιαβέλι μένει μόνος σ’ ένα περιεργο “μεταξύ”: απαλλάχτηκε από την παλιά παράδοση πριν η κατοπινή φιλοσοφία του ήδη συντελεσμένου ιστορικού γεγονότος “κατακλύσει τα πάντα”.

Μέσα σ’ αυτήν την ύστερη της εποχής του φιλοσοφία, ο Μακιαβέλι δεν μπορεί να αφομοιωθεί, ο Μακιαβέλι ξεχωρίζει: Δε μιλά τη γλώσσα του δικαίου, μιλά τη γλώσσα της δύναμης, όπλο απαραίτητο για να συσταθεί ένα κράτος, μιλά τη

γλώσσα της αναγκαίας στις απαρχές ενός κράτους ωμότητας· μιλά τη γλώσσα μιας πολιτικής χωρίς θρησκεία, που όμως οφείλει να χρησιμοποιήσει οπωσδήποτε τη θρησκεία, μιας πολιτικής που οφείλει να είναι ηθική αλλά να μπορεί και να μην είναι, μιας πολιτικής που πρέπει ν' απαρνηθεί το μίσος αλλά να εμπνέει το φόβο, μιλά τη γλώσσα της πάλης ανάμεσα στις τάξεις [σ. 53] εντάσσοντας το δίκαιο, τους νόμους και την ηθική σε μια θέση εξαρτημένη. Πολύ δηλαδή πριν οι ιδεολόγοι του αστισμού καλύψουν με τις μυθοποιήσεις τους τα γεγονότα, ο Φλωρεντινός γραμματέας φωτίζει μ' ένα ρεαλιστικό τρόπο τη βία και την ωμότητα που βρίσκεται στην αφετηρία της εποχής μας, της γέννησης των αστικών κοινωνιών.

Αυτό διόλου δε σημαίνει ότι πρόκειται για μια αντικειμενιστική-θετικιστική σκέψη. Δεν είναι μια διατύπωση σταθερών σχέσεων ανάμεσα σε αντικειμενικά στοιχεία και αντικειμενικές φάσεις ιστορικής εξέλιξης. Πρόκειται για ένα θεωρητικό λόγο που εγγράφεται σ' ένα δυναμικό πεδίο: το πεδίο της πολιτικής πρακτικής. Γι' αυτό και ο Γκράμσι πολύ ωραία ονομάζει τον "Ηγεμόνα" πολιτικό μανιφέστο. Και μάλιστα ένα μανιφέστο γραμμένο από την πλευρά του λαού, που καλεί τον ηγεμόνα να συμπαταχθεί με το λαό κατά των ευγενών "που δε δουλεύουν". Αυτά ήταν πολύ φυσικό να κάνουν το Γκράμσι να "ονειρεύεται" μέσα στη σκληρή μοναξιά της φυλακής, να σκέφτεται "μέσα" από τη σκέψη του Μακιαβέλι. "Η τελευταία του μοναξιά είναι ίσως αυτή. Ήξερε ότι αν η σκέψη του συνεισέφερε να γραφτεί λίγη ιστορία, ο ίδιος δε θα ήταν πια εκεί" [σ. 59]. Αυτό που ισχύει για το Μακιαβέλι, ισχύει και για τον φυλακισμένο, τον άρρωστο, τον Αντόνιο Γκράμσι. Εδώ η "αρετή" -για να μιλήσουμε με τους όρους του Μακιαβέλι - ανάγλυφη μεσ' από τη μοναχικότητα, την αγέραστη νεότητα, την ελευθερία, προκαλεί ανοιχτά τη "μοίρα": τις φυλακές των καιρών, το πεπερασμένο του θανάτου. Έχει όμως και μια διάσταση τραγικότητας.

Αυτό το τέταρτο στοιχείο μας φέρνει στη μοίρα του Λουί Αλτουσέρ. Ο Αλτουσέρ πολέμησε το σταλινικό οικονομισμό (βαρύτατη κατηγορία, διότι ως γνωστό, ο οικονομισμός ευθύνεται για τον αστικό εκφυλισμό της Δεύτερης Διεθνούς) και τον αστικό ανθρωπισμό με τον οποίο οι απολογητές του Χρουσώφ και οι απολογητές της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως ο Έλλενστάιν, πήγαν να μπαλώσουν τα πράγματα. Η λάμψη και η επίδραση της σκέψης του έκανε τους απολογητές της ηγεσίας του γαλλικού Κ.Κ. να φαίνονται μικροί, αμήχανοι και πολύ ξορισμένοι. Ο πολιτικός αυτός αγώνας στη φιλοσοφία κατέληξε σε μετωπική και δημόσια αντίθεση με τη γραφειοκρατική ηγεσία τον Απρίλη του 1978. (*"Αυτό που δεν μπορεί να διαρκέσει άλλο στο Κ.Κ."*). Σε όλο αυτό το διάστημα ο Αλτουσέρ, καθώς λέγει στο βιογράφημά του : "... ήμουν ο μόνος, το εννοώ απολύτως, ήμουν ο μόνος που το έλεγα ανοιχτά μέσα στο Κόμμα, ο μόνος που ακολουθούσα μια γραμμή εσωτερικής αντιπολίτευσης. Έπρεπε να το πράξει κανείς. Το έπραξα". [*"Το μέλλον διαρκεί πολύ"*, σ. 276]. Και ήταν αυτή η στάση μοναχική γιατί δεν ήταν θυμική αμφισβήτηση αλλά μια αντιπολίτευση αρχής "πάνω σε σοβαρές θεωρητικές και πολιτικές βάσεις".

Η λέξη-κλειδί εδώ είναι το "έπρεπε". "Έπρεπε να το πράξει κανείς". Αυτό

λοιπόν που “οφείλει-να υπάρξει” όταν δεν είναι ουτοπικό, στηρίζεται σε τάσεις που δεν έχουν ακόμα πραγματοποιηθεί, τάσεις που επιτρέπουν σε “άτομα” να θέτουν προβλήματα που ίσως δεν είναι ακόμη “ώριμα να λυθούν”. Η έννοια της “τάσης”, το “παρόν-μέλλον”, θα έδινε ίσως στη πραγματεία του Αλτουσέρ μια ρεαλιστικότερη βάση. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στη διάγνωση του “νέου”, καμμία ατομική σκέψη δεν είναι βέβαια τελείως μοναχική. Υπάρχει πάντα η μεταβίβαση (με την ψυχαναλυτική έννοια), η οποία όμως, αν αναιρεί τη μοναχικότητα, δεν αναιρεί ούτε την ατομικότητα, ούτε το αίσθημα της μοναξιάς.

Χωρίς τη “μεταβίβαση” δε γίνονται επιστροφές: επιστροφή στο Γκράμσι, επιστροφή στο Μαρξ, επιστροφή στο Μακιαβέλι. Χωρίς μεταβίβαση δεν υπάρχουν “συντροφίες”, “εκλεκτικές συγγένειες”.

Ο Φλωρεντίνος γραμματέας μας έρχεται σήμερα συντροφιά με δύο δικούς μας. Του δώσαμε για παρέα ένα φυλακισμένο καμπούρη και ένα ψυχαναγκαστικό δάσκαλο. Δυό ανθρώπους με πολύ βασανισμένες ζωές, μα με πολύ καθαρά μάτια. Σαν τα δικά του. Μια καλή παρέα. Αλλά την άξιζε.

Γιάννης Οικονόμου.